

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

จุดมุ่งหมายของการวิจัยเรื่องนี้ ก็เพื่อศึกษาขั้นพัฒนาการทางศิลปะ ระหว่างนักเรียนที่เรียนศิลปตามแนวเก่าและแนวใหม่ ว่ามีการพัฒนาการทางศิลปะแตกต่างกันอย่างไรบ้าง โดยมีสมมุติฐานว่า นักเรียนที่เรียนศิลปตามแนวใหม่ควรมีพัฒนาการทางศิลปะเป็นไปตามลำดับขั้นกว่านักเรียนที่เรียนศิลปตามแนวเก่าโดยส่วนรวม เพราะว่าการสอนศิลปตามแนวเก่านั้น สอนให้เด็กลอกแบบและมุ่งหมายที่จะให้ภาพที่เด็กวาดออกมาถูกสัดส่วน สีสวย และเหมือนของจริง โดยไม่ได้คำนึงว่าเด็กอยู่ในวัยใด มีความสามารถที่จะทำเช่นนั้นได้หรือไม่ และเมื่อเด็กไม่สามารถวาดได้เหมือนครูก็คอยช่วยแก้ไขให้เหมือนของจริง ดังนั้นจึงพบเด็กเป็นอันมากที่ไม่กล้าวาดภาพ เพราะกลัวว่าจะไม่เหมือน คอยแต่ลอกแบบจากครูหรือเพื่อน ไม่มีความคิดเป็นของตนเอง เพราะกลัวว่าถ้าผิดจะถูกลงโทษ แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับเด็กที่มีพรสวรรค์แล้วแม้จะใช้วิธีสอนอย่างไร เด็กก็สามารถคิดตามได้ทันเสมอ แต่สำหรับเด็กปกติธรรมดาจะเป็นเรื่องที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่งถ้าถูกบังคับให้อยู่ในกรอบการสอนของครู ไม่เปิดโอกาสให้เด็กได้ค่อย ๆ พัฒนาไปตามความสามารถของตน ก็จะไม่เห็นได้จากผลการวิจัยครั้งนี้ว่า มีนักเรียนที่เรียนศิลปตามแนวเก่าเป็นอันมากที่โดยวัยแล้วควรมีพัฒนาการทางศิลปะก้าวหน้าไปกว่าที่เป็นอยู่ แต่ไม่ได้เป็นเช่นนั้น ทั้งนี้อาจจะเนื่องจากวิธีสอนที่ครูใช้ได้ปิดกั้นการพัฒนาการของนักเรียนไปเสีย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกโรงเรียนสมถวิลฯ สำหรับเป็นตัวแทนของโรงเรียนที่สอนศิลปตามแนวเก่า และโรงเรียนสาธิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นตัวแทนสำหรับโรงเรียนที่สอนศิลปแนวใหม่ หลังจากที่เขาสังเกตการสอนและสัมภาษณ์ครูผู้สอนแล้ว เห็นว่ามีคุณสมบัติครบตามที่ต้องการ โดยทำการศึกษาขั้นพัฒนาการทางศิลปะของนักเรียน ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 - 4 ชั้นละ 1 ห้องเรียน ทั้งสองโรงเรียน คัดเลือกโดยการจับฉลาก

ส่วนแบบทดสอบที่ใช้ทดสอบนักเรียน เพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์แบ่งขั้นพัฒนาการทางศิลปะ เป็นข้อสอบที่สร้างขึ้นเอง โดยกำหนดให้นักเรียนวาดภาพตามหัวข้อที่กำหนดให้จำนวน

1 ภาพ และให้นักเรียนวาดภาพตามใจชอบอีก 1 ภาพ สรุปลงแล้วต้องวาดภาพคนละ 2 ภาพ เพื่อใช้ภาพทั้งสองประกอบการพิจารณาพร้อมกับภาพที่ทดสอบครั้งแรก ในกรณีที่พิจารณาจากภาพแรกแล้วไม่ชัดเจนพอ

เมื่อทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเสร็จเรียบร้อยแล้ว นำภาพมาวิเคราะห์แบ่งชั้นพัฒนาการทางศิลปะ ตามหลักเกณฑ์ที่ วิคเตอร์ โลเวนเฟลด์ (Viktor Lowenfeld)¹ ได้ค้นคว้าไว้ เมื่อแยกภาพออกตามชั้นต่าง ๆ ได้แล้ว หาร้อยละของภาพในแต่ละชั้นพัฒนาการ แล้วจึงนำภาพในแต่ละชั้นพัฒนาการมาศึกษาลักษณะการวาดภาพคน การใช้ช่องไฟ และการใช้สี แล้วหาร้อยละของแต่ละลักษณะ

สรุปผลการวิจัย

1. นักเรียนที่เรียนศิลปะแนวใหม่ มีชั้นพัฒนาการทางศิลปะเป็นไปตามหลักเกณฑ์ของวิคเตอร์ โลเวนเฟลด์ (Viktor Lowenfeld)¹ มากกว่านักเรียนที่เรียนศิลปะแนวเก่า
2. นักเรียนที่อยู่ในชั้นพัฒนาการชั้นที่ 2 ที่เรียนศิลปะแนวใหม่ วาดภาพคนมาก ลักษณะกว่านักเรียนที่เรียนศิลปะแนวเก่า 1 ลักษณะ
3. นักเรียนที่อยู่ในชั้นพัฒนาการชั้นที่ 2 ที่เรียนศิลปะแนวใหม่ ใช้ช่องไฟมากลักษณะกว่านักเรียนที่เรียนศิลปะแนวเก่า 1 ลักษณะ
4. นักเรียนที่อยู่ในชั้นพัฒนาการชั้นที่ 2 ที่เรียนศิลปะแนวใหม่ ใช้สีมากลักษณะกว่านักเรียนที่เรียนศิลปะแนวเก่า 1 ลักษณะ
5. นักเรียนที่อยู่ในชั้นพัฒนาการชั้นที่ 3 ที่เรียนศิลปะแนวใหม่และแนวเก่า วาดภาพคน 3 ลักษณะเท่ากัน

¹Viktor Lowenfeld, Creative and Mental Growth (3rd. ed., New York : The Macmillan Company, 1957) p.p. 86-90, 108-16, 132-57, 182-92, 216-29.

6. นักเรียนที่อยู่ในขั้นพัฒนาการขั้นที่ 3 ที่เรียนศิลปะแนวใหม่ ไขข้อของไฟฉาก ลักษณะกว่านักเรียนที่เรียนศิลปะแนวเก่า 2 ลักษณะ

7. นักเรียนที่อยู่ในขั้นพัฒนาการขั้นที่ 3 ที่เรียนศิลปะแนวใหม่และแนวเก่า ไขข้อ 4 ลักษณะเท่ากัน

8. นักเรียนที่อยู่ในขั้นพัฒนาการขั้นที่ 4 วิเคราะห์เฉพาะนักเรียนที่เรียนศิลปะตามแนวใหม่ ได้ผลคือ วาดภาพคน 4 ลักษณะ ไขข้อของไฟ 5 ลักษณะ และไขข้อ 2 ลักษณะ

9. นักเรียนที่เรียนศิลปะตามแนวเก่าวาดภาพคนแบบหน้าตรงมากที่สุดทุกขั้นพัฒนาการทางศิลปะ แต่ นักเรียนที่เรียนศิลปะตามแนวใหม่ วาดภาพหน้าตรงมากที่สุด ในขั้นพัฒนาการทางศิลปะขั้นที่ 2 และขั้นที่ 3 ส่วนขั้นพัฒนาการทางศิลปะขั้นที่ 4 วาดภาพหน้าตรงและหน้าข้างปนกันมากที่สุด

การอภิปรายผลการวิจัย

จากสมมติฐานที่ตั้งไว้ว่า นักเรียนที่เรียนศิลปะแนวใหม่ ควรจะมีขั้นพัฒนาการทางศิลปะแตกต่างจากนักเรียนที่เรียนศิลปะแนวเก่า นั้น ผลการวิจัยสามารถสรุปออกมาได้ว่าเป็นไปตามที่ตั้งสมมติฐานไว้ กล่าวคือ นักเรียนที่เรียนศิลปะแนวใหม่ มีขั้นพัฒนาการทางศิลปะเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่ วิคเตอร์ โลเวนเฟลด์² ได้ค้นคว้าไว้ ทั้งนี้เนื่องมาจาก การสอนศิลปะศึกษาแนวใหม่ที่ตั้งอยู่บนรากฐานของจิตวิทยาที่ช่วยการเรียนรู้ปรัชญาการศึกษาตามแบบประชาธิปไตย ซึ่ง ราแกน³ ได้เขียนไว้มีใจความว่า การเตรียมโครงการที่ยืดหยุ่นได้ เพื่อส่งเสริมให้เด็กแต่ละคนเกิดความเจริญงอกงาม ให้โอกาสเด็กที่จะสร้างสรรค์และแสดงออก ส่งเสริมพัฒนาการทางความรู้สึกต่อความงามของศิลปะที่ตนได้ประคิษฐ์ขึ้น เป็นการช่วยให้เด็กมีความสังเกตดีขึ้น สามารถสร้างสรรค์ผลงานได้ตามความสามารถของแต่ละบุคคล

² Viktor Lowenfeld, loc. cit.

³ William Ragan, Modern Elementary Curriculum (3rd. ed., New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1966).

สำหรับการสอนแนวแก่นั้น การสอนไม่ได้ช่วยให้เด็กได้พัฒนาตนไปตามขั้นที่ควรจะเป็น ทั้งนี้เนื่องจากการสอนเน้นแต่การลอกแบบ การให้ทำตามคำสั่งของครูเท่านั้น โกวทิ วรพิพัฒน์⁴ ได้วิจารณ์ครูที่สอนแนวเก่าว่า มักจะชอบตีผลงานของเด็ก เพราะครูใช้มาตรฐานของครูเอง ของศิลปินหรือของเด็กที่เก่ง ๆ ไปใช้กับเด็กโดยทั่วไป ดังนั้นเด็กที่น้อย ตรงนี้ไม่ดี ตรงโน้นไม่เหมือน ในที่สุดก็ทำให้เด็กเป็นคนไม่กล้าทำอะไร เพราะทำที่ไรผลงานก็ไม่เป็นที่พอใจครูสักครั้ง หรือมีคะแนนครูก็เข้าช่วยแก้ไขงานของเด็ก แต่งโน้มนิด นี้น้อย ซึ่งการทำเช่นนี้ ถ้ามองเป็น ๆ ก็กลายเป็นการช่วยให้เด็กรู้จักทำงานดีขึ้น เป็นการทำงานร่วมกับเด็ก ทำให้เด็กมีกำลังใจทำงาน และภาคภูมิใจที่ครูมาช่วยตน แต่ความจริงนั้นเด็กรู้สึกที่ครูต้องมาช่วยตนนั้น เพราะตนมียังไม่ถึงขั้น งานของตนไม่ดี ครูจึงต้องคอยช่วยเติมต่อให้ เด็กจะนำผลงานของตนไปเปรียบเทียบกับของครู ในที่สุดไม่กล้าทำงาน ถึงกล้าทำงานบ้างก็เป็นงานจำพวกลอกแบบ เพราะงานลอกจากแบบจะไม่มีใครติ เมื่อเด็กเริ่มทำงาน ครูต้องไม่เกี่ยวข้องกับการทำงานของเด็กอีก เพราะหากครูเข้าไปเกี่ยวข้องแก้ไขในระหว่างที่เด็กกำลังทำงานแล้ว เด็กจะไม่สามารถแสดงออก ซึ่งความคิดและความรู้สึกที่แท้จริงของตน ดังนั้นการสอนศิลปะแนวเก่า จึงไม่ช่วยให้เด็กได้พัฒนาไปตามความสามารถของตน แต่กลับไปบังคับให้เด็กอยู่แต่ในกรอบที่ครูขีดวงไว้ให้

ผลของการวิจัยข้อนี้ที่กล่าวถึงการงานศิลปะของเด็กในคานต่าง ๆ เช่น การวาดภาพคน การใช้ของไฟ การใช้สีนั้น ผลการวิจัยปรากฏออกมาว่าในขั้นพัฒนาการทางศิลปะขั้นที่ 2 นั้น ไม่วาจะเป็นการวาดภาพคน การใช้ของไฟ และการใช้สี ปรากฏว่านักเรียนที่เรียนศิลปะแนวใหม่ วาดภาพคน ใช้ของไฟ และใช้สีมากกว่านักเรียนที่เรียนศิลปะแนวเก่าทั้งสามอย่าง เหตุที่ผลการวิจัยออกมาดังนี้อาจเป็นเพราะว่า นักเรียนที่เรียนศิลปะแนวเก่าไม่มีการพัฒนาการวาดภาพคน การใช้ของไฟ หรือการใช้สีเป็นขั้น ๆ แต่นักเรียนสร้างผลงานเลียนแบบจากที่เคยทำมาแล้วเท่านั้น ส่วนเด็กที่เรียนศิลปะแนวใหม่มีความอิสระที่จะค้นคิดแบบแผนการทำงานของตนขึ้นมาเอง จึงทำให้สามารถวาดภาพคน ใช้ของไฟ หรือใช้สี ได้มากกว่า เพราะได้ลองคิดค้นแบบต่าง ๆ

⁴ โกวทิ วรพิพัฒน์, "ศิลปศึกษาในโรงเรียน" วารสารประชาศึกษา 12
(กรกฎาคม 06) หน้า 704 - 08.

เพื่อสนองความต้องการของตนได้มากกว่า ไม่มีใครบังคับให้อยู่แต่ในกรอบ เมื่อนักเรียนที่เรียนศิลปะแนวใหม่มีโอกาสมากกว่าย่อมจะทดลองไปเรื่อย ๆ และพัฒนาเขาสู่ความถูกต้องไปตามลำดับชั้น ส่วนนักเรียนที่เรียนศิลปะแนวเก่า ครูบอกสิ่งที่ครูคิดว่าถูกให้เลย ก็ไร้อะไรอย่างนั้นอยู่อย่างเดียว และเมื่อมาพบกับการทดสอบซึ่งให้แสดงความสามารถและพัฒนาการของตนออกมาอย่างเต็มที่ เด็กก็พยายามใช้ความสามารถนั้น แต่เนื่องจากความสามารถอยู่ในที่บังคับเสียจนจึงทำให้ผลงานแสดงการพัฒนาทางศิลปะ ซากว่านักเรียนที่ได้พัฒนามาตามขั้นตั้งแต่นั้น

ผลการวิจัยในชั้นพัฒนาการทางศิลปะชั้นที่ 3 แสดงให้เห็นว่านักเรียนที่เรียนศิลปะตามแนวเก่าที่สามารถพัฒนาขึ้นมาได้ถึงชั้นที่ 3 นั้นถือว่าเป็นเด็กที่มีพรสวรรค์อยู่บ้าง ถึงแม้ผลงานที่มาเปรียบเทียบกับเด็กในชั้นพัฒนาการทางศิลปะชั้นที่ 3 ที่เรียนศิลปะตามแนวใหม่ จึงไม่ค่อยมีความแตกต่างกันมากนัก และเห็นได้ว่า การวาดภาพคนนั้นวาดได้ 3 ลักษณะเท่านั้น เพราะการวาดภาพคนนี้ การสอนศิลปะแนวเก่าเน้นการฝึกฝนการวาดภาพคนมาก เมื่อมาถึงพัฒนาการทางศิลปะชั้นซึ่งภาพคนใกล้เคียงเหมือนของจริงเข้าทุกที เด็กที่เรียนศิลปะแนวใหม่สามารถพัฒนามาได้ถึงชั้น และเด็กที่เรียนศิลปะแนวเก่าที่มีพรสวรรค์สามารถติดตามการสอนของครูได้ทัน ดังนั้นผลงานไม่มีความแตกต่างกันมาก

ส่วนการใช้ของไฟของการสอนแนวเก่าไม่ค่อยเน้นหรือช่วยให้เด็กเข้าใจแนวคิดทางการใช้ของไฟในภาพ แต่จะสอนโดยให้ตัวอย่าง และเด็กก็วาดเฉพาะแต่ลักษณะที่เคยเห็นจากตัวอย่าง แต่สำหรับเด็กที่เรียนศิลปะแนวใหม่ จะค่อย ๆ พัฒนาการใช้ของไฟจากการใช้เส้นฐานเรื่อย ๆ ไป คือการใช้พู่กัน ไปจนถึงการใช้เส้นระดับ แสดงให้เห็นการพัฒนาการแต่ละขั้นซึ่งมีลักษณะแตกต่างกันไปตามความคิดและประสบการณ์ของเด็กแต่ละคน ส่วนเด็กที่เรียนศิลปะตามแนวเก่านั้น แทนที่จะพัฒนาไปตามลำดับชั้น เด็กส่วนมากเริ่มใช้ภาพพิมพ์เส้นระดับก่อน เพราะครูวาดให้เด็กลอกแบบ เด็กทำตามไปเรื่อย ๆ จะไม่มีการพัฒนาที่เป็นของตนเอง

ในเรื่องการใช้สีก็เช่นกัน ชั้นพัฒนาการทางศิลปะชั้นที่ 3 นี้ ถ้าเป็นการสอนแนวใหม่ เด็กจะพัฒนามาถึงขั้นการใช้สีที่ตรงกับวัตถุ ส่วนพวกที่เรียนศิลปะแนวเก่า จะใช้สีตรงกับวัตถุมาแล้ว เพราะได้ถูกสั่งสอนให้ใช้สีอย่างนั้น เหตุผลจะอยู่ในทำนองเดียวกันกับการใช้ของไฟที่กล่าวมานั่นเอง

เหตุผลประการสุดท้ายที่แสดงว่านักเรียนที่เรียนศิลปะแนวใหม่และแนวเกมมีชั้นพัฒนาการทางศิลปะแตกต่างกันคือ มีนักเรียนที่เรียนศิลปะแนวใหม่เพียง 2 คนเท่านั้นที่สามารถพัฒนาถึงชั้นพัฒนาการทางศิลปะขั้นที่ 4 มีเพียงร้อยละ 1.39 ในขณะที่เดียวกับที่นักเรียนที่เรียนศิลปะแนวใหม่พัฒนาถึงขั้นนี้เป็ร้อยละ 17.83 ของนักเรียนทั้งหมด

สาเหตุของความแตกต่างดังกล่าว ก็เนื่องมาจากการวิจัยครั้งนี้ ได้ทำการทดสอบโดยอาศัยหลักการเรียนรู้ที่จะให้เด็กได้แสดงออกอย่างเต็มที่ ดังนั้นนักเรียนที่เรียนศิลปะแนวใหม่จึงได้แสดงออกตามชั้นพัฒนาการทางศิลปะของตน ส่วนนักเรียนที่เรียนศิลปะแนวเก่านั้น นับเป็นโอกาสแรกที่ได้แสดงออกตามความสามารถ หลังจากที่ถูกบังคับให้อยู่ในกรอบเป็นเวลานาน จึงเท่ากับเป็นการเริ่มต้นพัฒนา หลังจากทีนักเรียนที่เรียนศิลปะแนวใหม่ในวัยเดียวกันได้พัฒนาไปเรื่อย ๆ ตามชั้นพัฒนาการที่ควร ชั้นพัฒนาการทางศิลปะของนักเรียนที่เรียนศิลปะแนวเกาจึงล้าซ้ากว่านักเรียนที่เรียนศิลปะแนวใหม่โดยส่วนรวม

นอกจากนั้นผลการวิจัยของ เกศสเกล⁵ ที่เกี่ยวกับชั้นพัฒนาการทางศิลปะของเด็กที่เรียนศิลปะตามแนวใหม่แล้วต้องกลับไปเรียนศิลปะแนวเก่า คือเรียนโดยทำตามครูบอก เป็นเวลาถึง 10 วันนั้น ก็สนับสนุนผลการวิจัยครั้งนี้ด้วย โดยผลปรากฏว่า เด็กที่ถูกบังคับให้เรียนตามครูบอก ส่วนหนึ่งจะหยุดการพัฒนาทางศิลปะ และเด็กอีกส่วนหนึ่งจะมีพัฒนาการย้อนกลับลงไปสู่ขั้นที่ต่ำกว่าที่ตนเคยพัฒนามาถึง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะต่อไปนี้อาจจะเป็นประโยชน์สำหรับ ครู ผู้บริหาร และบุคคลอื่น ๆ ที่รักและอยากช่วยพัฒนาวิชาศิลปะศึกษาในชั้นประถมศึกษาให้เกิดประโยชน์แก่เด็กอย่างเต็มที่

1.1 ข้อเสนอแนะสำหรับครูประจำชั้น ผู้สอนวิชาศิลปะศึกษา เนื่องจากครูประจำชั้นส่วนมากมีความเข้าใจผิดคิดว่าตนไม่มีความสามารถและไม่มีความรู้พอที่จะสอนศิลปะศึกษา

⁵ ฎรายละเอียกได้จากบทความและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง บทที่ 2

แต่จากพัฒนาการทางการศึกษาได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า ครูประจำชั้นผู้เดียวเท่านั้นที่สามารถช่วยให้เด็กได้พัฒนาในทุก ๆ ด้าน โดยแผนทางการเรียนศิลปศึกษาได้ถึงความคล่องตัว ดังนั้นครูประจำชั้นควรแก้ปัญหาด้วยการหาโอกาสเข้าร่วมการอบรมเกี่ยวกับการสอนศิลปศึกษาตามที่ผู้จัดทำขึ้น หรืออาจหาความรู้จากหนังสือซึ่งมีผู้เขียนแนะนำเอาไว้มากมาย แล้วพยายามสร้างความเชื่อมั่นให้เกิดขึ้นกับคนว่าคนนั้นสอนได้ แม้การสอนในระยะแรกจะติดขัดบ้าง ก็ควรลองพยายามดู ในไม่ช้าจะสามารถดำเนินการสอนได้เป็นอย่างดี ส่วนความรู้ลึกซึ้งในด้านทักษะต่าง ๆ ก็ไม่จำเป็นต้อง เพราะครูไม่ต้องเป็นผู้วาดหรือปั้นให้เด็กดู แต่ครูควรหาความรู้เป็นพื้นฐานไว้เพื่อแนะนำนักเรียน ในกรณีที่มีครูศิลปประจำในโรงเรียน ก็อาจขอคำแนะนำบ้างในเมื่อมีข้อสงสัยบางประการ

1.2 สำหรับครูที่สำเร็จทางการช่างหรือศิลปมาโดยตลอด และต้องสอนศิลปศึกษาแก่เด็กชั้นประถมศึกษา ครูควรประยุกต์และเลือกวิธีการสอนที่เด็กสามารถรับได้ ไม่ควรสอนแบบต้องการให้เด็กทุกคนเป็นศิลปิน หรือสนับสนุนเฉพาะเด็กที่มีพรสวรรค์เท่านั้น ครูที่สำเร็จในทางนี้มักจะได้เปรียบอยู่บ้างที่มีความรู้ทางด้านศิลปโดยตรง แต่เด็กในชั้นประถมศึกษาไม่ต้องการความสามารถที่จะวาดอะไรได้อย่างศิลปิน ต้องการเพียงแค่ว่าแสดงออกซึ่งประสบการณ์ของตน ด้วยสัญลักษณ์ที่ตนเองพอใจเท่านั้น ดังนั้นครูที่เรียนสำเร็จมาทางด้านศิลปโดยเฉพาะ ควรศึกษาวิชาการศึกษา วิธีสอนศิลปศึกษาแก่เด็กชั้นประถมเพิ่มเติม จะช่วยให้การสอนประสบผลดียิ่งขึ้น

1.3 สำหรับผู้บริหาร ควรเล็งเห็นถึงความสำคัญของวิชาศิลปศึกษาที่จะช่วยให้เด็กได้เจริญงอกงามตามวัย จึงควรให้การสนับสนุน ทั้งแก่การเปิดโอกาสให้ครูได้ไปอบรม หรือศึกษาการสอนวิชาศิลปศึกษาอย่างถูกต้องตามความเหมาะสม โดยส่งตัวแทนไปและกลับมาถ่ายทอดให้เพื่อนครูคนอื่น ๆ ได้รับรู้ไว้ หรือจะตั้งให้เป็นที่ปรึกษาได้ นอกจากนั้นควรจัดสถานที่สำหรับเรียนวิชาศิลปศึกษาอย่างสะดวกสบายและเหมาะสม ที่เด็กจะสามารถแสดงออกได้อย่างเต็มที่ เครื่องมือและอุปกรณ์ในการเรียน ควรจะจัดให้ใหม่อย่างครบครัน ทางด้านเอกสารและตำราสำหรับคนควา ก็ควรมีให้พร้อม อีกอย่างหนึ่งที่ผู้บริหารจะจัดทำได้คือ ทำ Workshop ระหว่างหยุดภาคเรียน เพื่อเตรียมโครงการระยะยาว สำหรับการสอนตลอดปี

1.4 สำหรับสถาบันฝึกหัดครู ควรจัดวิชาการสอนศิลปศึกษาลงในหลักสูตรประมาณ 1 - 2 วิชา เพื่อจะได้เป็นพื้นฐานสำหรับครูที่จะออกไปปฏิบัติหน้าที่ได้โดยไม่เกิดความ

ลำบากใจ นอกจากนั้นทางสถาบันอาจจัดให้มีการประชุมอบรมวิธีการสอนศิลปะอย่างถูกต้อง (แนวใหม่) แก่บรรดาครู อาจารย์ทั่ว ๆ ไปอีกด้วย

1.5 สำหรับผู้ปกครอง ควรเอาใจใส่ในการพัฒนาการทางศิลปะของบุตรหลานให้มากขึ้น ไม่ควรคิดว่าเป็นเรื่องไม่สำคัญ เพราะถ้าเด็กได้รับการสอนศิลปะอย่างไม่ถูกวิธีหรือสอนตามแนวเก่าแล้ว การสอนดังกล่าวอาจหยุดยั้งการพัฒนาการทางศิลปะของบุตรหลานท่านได้ ถึงแม้ผลจากการวิจัยครั้งนี้ อาจทำให้เด็กเกิดความคับข้องใจ อันอาจจะนำไปสู่ปัญหาอื่น ๆ ถ้าเด็กได้เรียนศิลปะศึกษาโดยวิธีที่ถูกต้องแล้ว เด็กจะสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการระบายอารมณ์ได้เป็นอย่างดี แทนที่จะไประบายอารมณ์โดยการกระทำผิดอย่างอื่น

1.6 สำหรับสำนักพิมพ์ต่าง ๆ ที่พิมพ์สมุดภาพเขียนแบบให้เด็กลอกแล้วระบายสี ควรมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง เพราะจากผลการวิจัยของต่างประเทศ สมุดภาพประเภทนี้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาทางศิลปะของเด็กทุกท่าน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับผู้ที่ต้องการจะทำการวิจัยต่อ วิชาศิลปะศึกษานี้ว่าเป็นวิชาที่ไม่ค่อยมีผู้ใฝ่สนใจในเมืองไทย เพราะคิดว่าไม่มีความสำคัญเทียบเท่ากับวิชาการอื่น ๆ โดยคิดว่าหากไม่เรียนศิลปะศึกษาเลยก็สามารถจะดำรงอยู่ได้ สามารถจะสอบเข้าเรียนต่อในที่ต่าง ๆ ได้ เพราะไม่จำเป็นต้องใช้วิชาอื่น แต่อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันได้มีการศึกษาวิชาทางศึกษานี้ถึงขั้นปริญญาแล้ว และผู้ที่เข้าเรียนต่อจำเป็นต้องเรียนศิลปะด้วย อีกข้อหนึ่ง คือวิชาศิลปะเป็นวิชาที่เข้ามาพัวพันกับชีวิตประจำวันของเรามากที่สุด ไม่ว่าจะเป็นการดำรงชีวิต การแต่งงาน การเลือกเสื้อผ้า ฯลฯ ของอาศัยศิลปะทั้งนั้น อาจกล่าวได้ว่าศิลปะก็คือชีวิต ดังนั้นควรสนับสนุนการสอนศิลปะในชั้นประถมศึกษาให้ดำเนินไปโดยถูกวิธี เพื่อให้เด็กได้พัฒนาตนไปตามขั้นความสามารถของตน และเจริญเติบโตขึ้นเป็นผู้มีรสนิยมดี ไม่แต่งงาน แต่งตัว ฯลฯ ตามผู้อื่นโดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสม ดังนั้นการวิจัยที่ควรทำต่อไปคือ การศึกษาหาเกณฑ์ปกติของพัฒนาการทางศิลปะของเด็กไทย หรือการศึกษาเปรียบเทียบกับพัฒนาการทางศิลปะของเด็กที่เรียนศิลปะแนวเก่าและแนวใหม่ จากกลุ่มตัวอย่างอื่น ๆ บางหรือมีเดะนั้นก็อาจทำการสำรวจความคิดเห็น หรือความเข้าใจแนวคิดด้านการสอนศิลปะที่ถูกต้อง จากครูที่สอนชั้นประถมศึกษาโดยทั่วไป ตลอดจนสำรวจวิธีการสอนที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบัน

ประโยชน์สืบเนื่องจากผลการวิจัย

จากผลการวิจัยขั้นพัฒนาการทางศิลปะของนักเรียนที่เรียนศิลปะแนวเก่าและแนวใหม่
นี้ ผู้วิจัยได้พบประโยชน์จากการเรียนวิชาศิลปะแนวใหม่ที่สำคัญประการหนึ่งคือ เป็นการฝึกเด็ก
ใหม่มีความกล้าที่จะทำ ที่จะตัดสินใจ สังเกตได้จากเวลาวาดภาพ เด็กที่เรียนศิลปะแนวใหม่จะ
วาดภาพสิ่งต่าง ๆ หรือใช้สีด้วยความมั่นใจ ส่วนนักเรียนที่เรียนศิลปะแนวเก่า ไม่มีความมั่นใจ
ในตัวเองจะคอยถามผู้ดำเนินการสอบอยู่ตลอดเวลา

นอกจากนั้น สำหรับครูผู้สอนวิชาต่าง ๆ จะสามารถสังเกตขั้นพัฒนาการทางศิลปะ
จากภาพวาดของเด็ก เพื่อสังเกตความพร้อมในการเรียนวิชาอื่น ๆ เช่น ถ้าเด็กรู้จักใช้เส้นฐาน
จะสามารถสอนการเขียนได้ เด็กจะสามารถเขียนตัวอักษรบนเส้นบรรทัดได้อย่างถูกต้องไม่กลับหัว
เป็นต้น หรืออาจสังเกตอารมณ์และประสบการณ์ของเด็กจากภาพวาดของเด็กได้เช่นกัน เช่นถ้า
เด็กรักพอ เห็นพอเป็นคนสำคัญ เวลาเด็กวาดภาพพอกจะวาดใหม่ขนาดใหญ่ หรือถ้าเด็กอยู่ใน
อารมณ์โกรธ อยากระบายความโกรธ เด็กก็อาจจะวาดภาพเตะสุนัขเป็นการระบายความโกรธได้
ซึ่งการกระทำดังกล่าวเป็นประโยชน์อีกอย่างหนึ่งของศิลปะศึกษา ที่ใช้เป็นที่ระบายอารมณ์ ซึ่งไม่
ทำให้ใครเดือดร้อน และเป็นประโยชน์ในการพัฒนาความสามารถของตัวเด็กด้วย